
Sociale positie als criterium voor de selectie van sleutelinformanten*

N.Y. Kuiper en H. van Goor

1. Inleiding

Een veel gebruikte methode om informatie over een groep, organisatie of gemeenschap in te winnen is het interviewen van sleutelinformanten. Op deze wijze kan een onderzoeker met behulp van een beperkt aantal interviews activiteiten en gebeurtenissen, die zich meer of minder recentelijk in de onderzochte groepering hebben afgespeeld, opsporen en reconstrueren (Zelditch 1961/62).

Voorwaarde voor toepassing van deze onderzoeksmethode is dat de onderzoeker in staat is *goede* informanten te selecteren. Een goede sleutelinformant kan in dit verband worden omschreven als een persoon (1) die *kennis* draagt van de voor de onderzoeker relevante aspecten en gebeurtenissen van het te bestuderen sociale systeem en (2) die *in staat en bereid is* deze informatie accuraat op de onderzoeker over te brengen (Campbell 1955; Hyman e.a. 1967). In het geval dat de onderzoeker een groot aantal groeperingen met behulp van sleutelinformanten wil onderzoeken, kan hieraan nog (3) de eis van *vergelijkbaarheid* van de verkregen informatie over de bestudeerde onderzoekseenheden (groeperingen) worden toegevoegd (Seidler 1974).

Om aan deze drie criteria te kunnen voldoen is wel voorgesteld om sleutelinformanten te selecteren naar hun *sociale positie* in het te bestuderen sociale systeem. Van informanten die *identieke* posities in verschillende onderzoekseenheden bekleden, wordt verondersteld dat ze dezelfde toegang tot informatie hebben, dezelfde bereidheid tot informatieoverdracht en dat ze blootstaan aan dezelfde bronnen van informatievertekening. Deze werkwijze is aantrekkelijk omdat systematische selectie van informanten naar positie een zekere standaardisering in het meetinstrument bewerkstelligt, waardoor de verkregen informatie goed vergelijkbaar zou zijn (Seidler 1974). Een bijkomend voordeel van sociale positie als selectiecriterium is, dat het voor een buitenstaander (hetgeen de

* Het onderzoek waarover hier wordt gerapporteerd, is mede mogelijk geworden dank zij financiële steun van de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO). Gaarne danken wij M.M.C. Bijlholt, L. Deliëns, D. Duipmans en J.E. Ellemers voor hun commentaar op een eerdere versie van dit artikel.

onderzoeker in eerste instantie is) meestal betrekkelijk eenvoudig is om vast te stellen wie welke positie bekleedt in het te onderzoeken sociale systeem.

Uit verschillende studies blijkt dat de sociale positie van informanten inderdaad van invloed is op de informatie die zij aan onderzoekers verstrekken (zie bij voorbeeld Merton 1947; Houston en Sudman 1975). Sociale positie lijkt dus een relevant selectie criterium te zijn. Toch laat het verrichte onderzoek een aantal vragen open.

In de eerste plaats kleven aan de gehanteerde meetprocedures vaak ernstige beperkingen waardoor de studies ons geen uitsluitsel kunnen verschaffen over de juistheid en volledigheid van de door informanten verstrekte inlichtingen. In het algemeen stelt men verschillen in de hoeveelheid informatie of overeenstemming in informatie tussen categorieën informanten vast. Interpretatie van deze uitkomsten is niet eenvoudig. Dit is een gevolg van het feit dat de 'ware' antwoorden op de gestelde vragen doorgaans niet bekend zijn. Indien de antwoorden niet kunnen worden vergeleken met een als valide te beschouwen externe standaard, kunnen onvolledigheden en vertekeningen in de verkregen antwoorden echter niet of niet nauwkeurig worden vastgesteld (zie hierover nader Van Goor en Kuiper 1989). Uit het verrichte onderzoek wordt dan ook niet duidelijk of en hoe door systematische selectie van informanten aan de hand van sociale positie problemen van (on)volledigheid en vertekening op meer bevredigende wijze dan voorheen worden opgelost. Niet aangetoond is namelijk in hoeverre er nu wel of niet verschillen tussen bekleders van verschillende sociale posities bestaan in de mate van volledigheid van en selectiviteit in de weergave van groepsactiviteiten.

In de tweede plaats blijft onduidelijk in hoeverre het effect van standaardisatie (vergelijkbaarheid van informatie) door een systematische selectie van informanten naar sociale positie teniet wordt gedaan door de doorkruisende werking van andere factoren die eveneens van belang geacht kunnen worden voor de selectie van goede informanten. Hierbij kan worden gedacht aan kenmerken van de persoon van de informant, van het sociale systeem en van de onderzochte activiteiten en gebeurtenissen (zie bij voorbeeld Back 1956, Dean e.a. 1967, Young en Young 1961, Poggie 1972). Deze andere factoren zouden de vergelijkbaarheid van de verkregen informatie negatief kunnen beïnvloeden.

In dit artikel stellen wij in tegenstelling tot veel ander onderzoek nu juist wel de vraag aan de orde of de sociale positie van sleutelinformanten van invloed is op (verschillen in) de volledigheid van en de mate van vertekening in de door hen verstrekte informatie. Meer specifiek onderzoeken we of gemeentelijke topfunctionarissen verschillen in de informatie die zij over gemeentelijke beleidsprocessen verstrekken. Tevens wordt nagegaan of naast sociale positie een aantal andere factoren, te weten persoonsgebonden kenmerken van de sleutelinformanten en kenmerken van de onderzochte gemeenten, van invloed zijn op

de kwaliteit van de gegeven antwoorden. In paragraaf 2 schetsen wij een algemeen model van factoren die van invloed zijn op het antwoordgedrag van sleutelinformanten. Het model is door ons toegepast in een onderzoek naar sleutelinformanten in Nederlandse gemeenten. Paragraaf 3 bevat de nadere uitwerking van het algemene model voor gemeenten. De uitkomsten van het onderzoek worden vervolgens in paragraaf 4 weergegeven. Het geheel wordt afgesloten met een samenvatting en discussie van de resultaten (paragraaf 5).

2. Antwoordgedrag van sleutelinformanten: een model

Welk effect heeft de sociale positie van een sleutelinformant op de informatie die hij aan de onderzoeker verstrekt en waarom is dit het geval? Welke andere kenmerken van informant, sociaal systeem en onderzochte activiteiten en gebeurtenissen spelen een rol bij de informatieverstrekking en wat voor gevolgen heeft dit voor de betekenis van de factor sociale positie? Aan de hand van inzichten uit de literatuur wordt door ons een model opgesteld van het antwoordgedrag van sleutelinformanten.

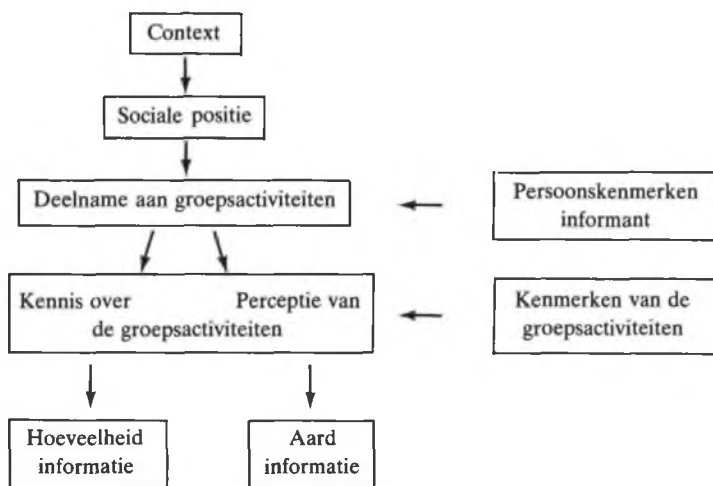
Sociale positie wordt door ons omschreven in termen van de taken of activiteiten die een persoon gewoonlijk in groepsprocessen vervult. Sociale positie verwijst naar de plaats die men inneemt in de 'arbeidsverdeling' en die een meer of minder uitgekristalliseerd of formeel karakter kan dragen.

Uitgangspunt nu is de veronderstelling dat de sociale positie van een persoon in een groep, organisatie of gemeenschap in belangrijke mate bepaalt of en op welke wijze hij deelneemt aan allerlei groepsprocessen en -activiteiten. Deelname aan activiteiten impliceert in de eerste plaats dat iemand op de hoogte is van de betreffende activiteiten en gebeurtenissen (kennis). In de tweede plaats kleurt de wijze van deelname die voortvloeit uit iemands positie, zijn interpretatie van en waardering voor deze gebeurtenissen (selectieve perceptie). Iemands sociale positie bepaalt dus door de aard van zijn deelname aan groepsactiviteiten zowel de *mate van kennis* over als de *perceptie (interpretatie en waardering)* van groepsactiviteiten en gebeurtenissen. De kennis en perceptie van de positiebekleder zijn weer van invloed op de hoeveelheid en de aard van de informatie die hij als informant aan een onderzoeker kan en wil verstrekken (zie figuur 1).

Ondersteuning voor deze redenering wordt vooral geleverd door een studie van Houston en Sudman (1975). Zij concluderen op basis van een systematische vergelijking van een aantal sociale posities dat de positie van de informant inderdaad van invloed is op de hoeveelheid én op de mate van kleuring van de verstrekte informatie.

Welke andere factoren zijn eveneens van invloed op de vraag of iemand een 'goede' informant is? En op welke wijze kunnen deze factoren de betekenis van de factor 'sociale positie' nader nuanceren? Drie categorieën factoren worden

Figuur 1: Model van antwoordgedrag van sleutelinformanten

door ons in ogenschouw genomen, te weten kenmerken van informanten, sociaal systeem en onderzochte gebeurtenissen.¹

Persoonsgebonden kenmerken van informanten zijn van belang omdat zij de deelname van personen aan het groepsgebeuren beïnvloeden, evenals hun kennis en perceptie ervan. Dit kan een differentiële uitwerking hebben op het vermogen en de bereidheid van de bekleeders van een en dezelfde positie tot het verschaffen van informatie aan de onderzoeker.

Zo kunnen informanten verschillen in hun feitelijke deelname aan groepsactiviteiten (aanwezigheid), hun geïnvolveerdheid in de onderzochte activiteiten en gebeurtenissen en in hun (gevoelens van) verbondenheid met en de zekerheid van hun plaats in de groep.

Aanwezigheid van de informant is een eerste, vanzelfsprekende voorwaarde voor de waarneming van en daarmee kennis over activiteiten en gebeurtenissen (Seidler 1974; Phillips 1981). Verschillen in geïnvolveerdheid bij de onderzochte gebeurtenissen, in het belang dat er aan wordt gehecht en in de mate waarin men zich ermee identificeert, kunnen vervolgens eveneens van invloed zijn op de verschaft informatie (Merton 1947; Houston en Sudman 1975). Het meer of minder regelmatig en actief deelnemen aan groepsactiviteiten blijkt gevolgen te hebben voor de accuratesse van de verstrekte inlichtingen (Freeman e.a. 1987). Informanten kunnen tenslotte verschillen in hun (gevoelens van) verbondenheid met en in zekerheid van hun plaats in de groep. Merton (1947) constateert dat personen met een leidinggevende en actieve rol in het gemeenschapsleven en zij die zich met de gemeenschap identificeren, doorgaans bereidwillige informanten zijn. Andere auteurs stellen daartegenover dat met name marginale en

perifere groepsleden gevoelig zijn voor allerlei minder 'respectabele' aspecten van het groepsleven, zoals spanningen, conflicten en illegale praktijken, en een grotere bereidheid hebben om erover te praten dan meer gevestigde leden van de groep (Lofland 1971: 111; Bleek 1978: 76). Daarnaast is ook wel gewezen op de grotere bereidheid van bij voorbeeld oudgedienden of van gefrustreerde groepsleden om informatie te verschaffen (Dean e.a. 1967: 285).

Naast kenmerken van informanten kunnen aspecten van het bestudeerde sociale systeem, oftewel contextuele factoren, een rol van betekenis spelen. Contextuele factoren kunnen structuur en functioneren van groeperingen beïnvloeden en daarmee ook het optreden van positiebekleders. Als gevolg hiervan kunnen tussen bekleders van eenzelfde positie in verschillende groeperingen verschillen ontstaan in deelname aan groepsactiviteiten, dientengevolge in de mogelijkheid tot waarneming van gebeurtenissen en daarmee in hun kennis en perceptie ervan. Vaak wordt in dit verband gewezen op het belang van de omvang van het te bestuderen sociale systeem (Seidler 1974: 823; McGranahan 1976: 177-178). Gevolg hiervan is dat de vergelijkbaarheid van de informatie van bekleders van 'identieke' posities in verschillende sociale systemen niet langer volledig is gewaarborgd.

Tot slot spelen kenmerken van de onderzochte aspecten van het groepsgebeuren eveneens een rol. Als gevolg van een falende herinnering en een selectieve weergave en verdringing van gebeurtenissen of houdingen worden sommige zaken eerder genoemd dan andere. Onder invloed van verschillen in 'tijdstop van optreden', 'zichtbaarheid' en 'prestige' treden vertekeningen op in de verschaft informatie (Deliens en Van Goor 1984; Wagenaar 1986; Bradburn e.a. 1987).

Alle factoren die in het bovenstaande de revue zijn gepasseerd, zijn in figuur 1 opgenomen. Daarbij zijn de factoren zo geplaatst dat de wijze waarop zij ons inziens vooral van invloed zijn op het uiteindelijke antwoord van de informant, het meest duidelijk tot uiting wordt gebracht. In het model staat de invloed van sociale positie op het antwoordgedrag van sleutelinformanten centraal. Het model maakt echter ook duidelijk dat en hoe andere factoren door hun (uiteindelijk) invloed op kennis en bereidheid tot informatieverschaffing het effect van de sociale positie van de informanten kunnen doorkruisen, waardoor de vergelijkbaarheid van de verkregen antwoorden mogelijk niet volledig meer is gewaarborgd.

3. Het model toegepast op gemeenten

Het hierboven beschreven model is door ons toegepast op materiaal dat is ontleend aan een onderzoek naar gemeentelijke macht en beleid, uitgevoerd in 44 middelgrote Nederlandse gemeenten. In het onderzoek zijn beleidsprocessen

geanalyseerd waarin de totstandkoming of uitbreiding van voorzieningen wordt nagestreefd op een drietal beleidsterreinen, te weten industrieterreinen, zwembaden en bejaardenhuisvesting (zie hierover nader Deliëns en Van Goor 1984; Van Goor 1988).

Voor het *opsporen* van alle beleidsprocessen op de drie beleidsterreinen zijn twee, deels overlappende, veldwerkstrategieën toegepast, die elk de nadruk leggen op een ander aspect van beleidsprocessen (zie over hetgeen volgt uitvoeriger Deliëns en Van Goor 1984: 392-394). Om te beginnen kan men beleid opvatten als een geheel van op elkaar betrokken *handelingen* en *activiteiten*. Van een beleidsproces is pas dan sprake als het handelen van actoren op elkaar betrokken raakt rond een bepaald onderwerp. Men kan echter ook de nadruk leggen op de *opvattingen*, *voornemens* en *intenties* die aan het beleid ten grondslag liggen. In deze tweede opvatting start een beleidsproces als de wens om een waargenomen probleem op te lossen wordt omgezet in een concreet beleidsinitiatief.

Beide aspecten van beleidsprocessen zijn door ons onderzocht. Zo is in de eerste plaats getracht alle beleidsprocessen (als handelings- en activiteitencomplexen) op de drie beleidsterreinen vanaf het eerste begin (beleidsinitiatief) op te sporen. Hiertoe is gebruik gemaakt van een aantal materiaalverzamelings technieken in combinatie. Uitgangspunt hierbij is geweest dat door het gebruik van verschillende methoden de materiaalverzameling minder gevoelig is voor de beperkingen van de afzonderlijke waarnemingstechnieken. Aldus is beter gewaarborgd dat *alle* voor het onderzoek relevante beleidsprocessen ook daadwerkelijk worden opgespoord. Centraal stond de documentenstudie, maar daarnaast is ook gebruik gemaakt van interviews met gemeentelijke topfunctionarissen (zie onder), gesprekken met personen binnen en buiten het gemeentelijk apparaat over specifieke onderwerpen waarover zij goed waren geïnformeerd, en (in beperkte mate) observatie.

In de tweede plaats zijn – onafhankelijk van het voorgaande – de probleem-percepties en beleidswensen van de gemeentelijke topfunctionarissen vastgesteld. In de periode 1974-1976 zijn 236 gemeentelijke topfunctionarissen geïnterviewd, burgemeesters, wethouders en ambtenaren (directeur Gemeentewerken, hoofd Sociale Zaken en voorts een klein aantal gemeentesecretarissen, hoofden/ambtenaren Sportzaken en 'overige' ambtenaren), waarvan 224 door ons in de navolgende analyse van het antwoordgedrag van sleutelinformanten zijn opgenomen.² Per gemeente varieert het aantal geïnterviewde topfunctionarissen van vier tot acht. Om beleidsprocessen op te sporen is hun gevraagd naar hun beleidswensen in het recente verleden (1968-1974) op een of meer van de drie bestudeerde beleidsterreinen en naar de beleidsinitiatieven die hieruit vervolgens zijn voortgevloeid.³ Een belangrijk voordeel van deze tweede veldwerkstrategie – het opsporen van beleidsprocessen door te beginnen bij de pro-

blemen en beleidswensen van de gemeentelijke topfunctionarissen – is dat deze veel minder tijdrovend en kostbaar is dan de eerste. Zouden met het vragen naar problemen en wensen in grote lijnen dezelfde resultaten zijn te behalen als met de eerste strategie (het zo volledig mogelijk opsporen van alle voor onderzoek relevante beleidsprocessen), dan zou het interviewen van sleutelinformanten op praktische gronden verre de voorkeur verdienen.

Het is nu mogelijk om de beleidsprocessen die *in de interviews* met de gemeentelijke topfunctionarissen *als wens* zijn genoemd, te vergelijken met *alle beleidsprocessen* die met behulp van alle dataverzamelingstechnieken in combinatie zijn opgespoord.

Twee aspecten worden door ons onderzocht. In de eerste plaats wordt nagegaan welk gedeelte van alle opgespoorde beleidsprocessen in de interviews als wens is genoemd. We stellen anders gezegd de *mate van volledigheid* vast waarmee verschillende typen gemeentelijke topfunctionarissen beleidsprocessen als wens noemen.⁴ In de tweede plaats onderzoeken we of er verschillen in *vertekening* optreden tussen de categorieën positiebekleders bij het noemen van typen beleidsprocessen als wens.⁵ Treden er verschillen op in het relatief meer of juist minder noemen van beleidsprocessen met meer of minder 'gunstige' kenmerken (in termen van tijd, zichtbaarheid/omvang en prestige)? Onderzocht wordt een zestal kenmerken van beleidsprocessen waarvan bekend is dat ze leiden tot vertekeningen in antwoorden op interviewvragen: tijdstip van beëindiging, tijdsduur en afloop van het beleidsproces, type plan, omvang en aard van de nagestreefde voorziening (Deliens en Van Goor 1984).

Hoe dienen we de deelname van de verschillende gemeentelijke topfunctionarissen aan de besluitvorming op de drie onderzochte beleidsterreinen te kenschetsen? Het onderzochte beleid kan om te beginnen worden gekarakteriseerd als strategisch beleid, de beleidsprocessen spelen zich af op het hoogste gemeentelijke besluitvormingsniveau (Van Goor 1988: 129-133). Voor de opsporing van de beleidsprocessen vormen topfunctionarissen dus een relevante categorie sleutelinformanten. Er bestaan evenwel tussen de gemeentelijke topfunctionarissen verschillen in hun deelname aan de drie bestudeerde beleidssectoren. Burgemeester en gemeentesecretaris bekleden *generalistische functies*, zij kunnen worden beschouwd als coördinatoren van het gemeentelijk beleid, de een op bestuurlijk, de ander op ambtelijk niveau. Zij participeren dan ook in het beleid in alle drie sectoren. Wethouders zijn eveneens te beschouwen als 'generalisten', maar zijn door ons op basis van de beheerde portefeuille in meer en minder directe participanten onderscheiden (portefeuillehouders versus 'overige' wethouders).⁶ De dienst- en afdelingshoofden kunnen worden beschouwd als *'technische specialisten'*, die uit hoofde van hun functie slechts bij een deel van het gemeentelijk beleid zijn betrokken. De directeur Gemeentewerken wordt door ons als participant in alle drie beleidssectoren beschouwd, omdat de Dienst

Openbare Werken betrokken is bij alle beleidssectoren waaraan een fysisch-ruimtelijke dimensie valt te onderkennen (Van Goor 1988: 90). Dit is bij alle bestudeerde beleidsprocessen het geval (bestemmingsplannen en accommodaties). Beide andere typen ambtenaren, hoofd/ambtenaar Sportzaken respectievelijk hoofd Sociale Zaken, zijn slechts bij één sector betrokken: zwembaden, respectievelijk bejaardenhuisvesting.

Welke verwachtingen laten zich nu formuleren over (verschillen in) de mate van volledigheid en vertekening tussen de bekleders van de verschillende posities? We verwachten per beleidssector geen verschillen in antwoordgedrag tussen de generalisten en specialisten die in een bepaalde beleidssector direct in de besluitvorming participeren. Wij verwachten dat zij relatief een even groot deel van alle opgespoorde beleidsprocessen als wens noemen en dat zij niet verschillen in de mate van vertekening (de verhouding tussen meer en minder 'gunstige' kenmerken van de beleidsprocessen). Wel verwachten wij dat de niet direct bij een beleidssector betrokken ('overige') wethouders en ambtelijke specialisten minder beleidsprocessen als wens noemen en voorts minder sterk vertekende antwoorden geven dan de wel direct betrokkenen.

Naast sociale positie is door ons de betekenis van een aantal andere factoren voor het antwoordgedrag van gemeentelijke topfunctionarissen onderzocht. De variabelen worden hier kort door ons omschreven, onze verwachtingen presenteren we in paragraaf 4 tegelijk met de resultaten.

Om te beginnen is een aantal *persoonsgebonden factoren* geanalyseerd: aanwezigheid, geïnvolveerdheid in het beleid (belang en participatie in netwerken) en zekerheid van positie (oudgedienden).

Om de betekenis van de aanwezigheid van de informanten vast te stellen zijn de beleidsprocessen gesplitst in drie categorieën: processen die zich (1) geheel voor, (2) geheel of gedeeltelijk tijdens en (3) geheel na de aanwezigheid van de informant hebben afgespeeld.

Geïnvolveerdheid in het beleid is door ons op verschillende manieren gemeten. Om te beginnen is het belang vastgesteld dat burgemeesters en wethouders aan de beleidssectoren zeggen te hechten.⁷ Daarnaast is specifiek voor de sector industrie ook nog gevraagd naar de houding ten opzichte van industrialisatie.⁸ Ten slotte is nagegaan in hoeverre de informanten actief zijn in netwerken (lidmaatschappen en contacten) op de drie beleidsterreinen.⁹

Informanten kunnen verschillen in hun bereidheid tot het verschaffen van informatie. In dit verband hebben we 'oudgedienden' vergeleken met de overige informanten.¹⁰

Naast persoonsgebonden kenmerken is de betekenis onderzocht van *contextuele factoren*. Drie gemeentekenmerken zijn in de analyse betrokken: omvang van de gemeente (inwonertal in 1970), groei van de gemeente (in inwonertal in de periode 1965-1974) en mate waarin van een meer of minder stringente porte-

feuilleverdeling in het college van B&W sprake is.¹¹

Bij de behandeling van het algemene model in paragraaf 2 hebben we ook gewezen op de rol van kenmerken van de onderzochte groepsactiviteiten. Al eerder is vastgesteld dat kenmerken van de onderzochte beleidsprocessen van invloed zijn op het noemen ervan als wens (Deliens en Van Goor 1984). De zes kenmerken die in dat onderzoek tot de meeste vertekening leidden, worden hier dan ook alleen gebruikt als controlevariabelen in de analyse van de mate van volledigheid.

4. Resultaten

Twee aspecten van het antwoordgedrag van gemeentelijke informanten zijn door ons onderzocht: mate van volledigheid en vertekening. Over het laatste aspect kunnen we kort zijn. Bij geen van de geanalyseerde factoren (sociale positie, persoonsgebonden en contextuele kenmerken) vinden we aanwijzingen voor systematische en consistente *verschillen* in vertekening, dat wil zeggen in de verhouding tussen meer en minder 'gunstige' kenmerken van de als wens genoemde beleidsprocessen. Of er zijn geen verschillen of er is sprake van willekeurige, niet duidelijk te interpreteren fluctuaties in de uitkomsten. In de navolgende presentatie van resultaten beperken we ons dan ook tot de mate van volledigheid in het antwoordgedrag.

Sociale positie. Verschillen informanten met verschillende posities in de gemeentelijke organisatie in het aantal beleidsprocessen dat ze als wens noemen? Tabel 1 toont ons het relatieve aantal als wens genoemde beleidsprocessen per sector, zowel het totale aantal als het aantal voor elke positie afzonderlijk. Om te beginnen zien we dat in geen van de sectoren alle beleidsprocessen als wens worden genoemd (eerste kolom). Processen uit de sector industrie worden het minst en processen uit de sector zwembaden worden het meest genoemd. Vergelijken we het percentage beleidsprocessen dat *in totaal* als wens is genoemd, met de percentages voor de verschillende *posities afzonderlijk*, dan blijkt dat de bekleeders van geen enkele positie ook maar bij benadering net zo veel beleidsprocessen noemen als in totaal door alle informanten gezamenlijk zijn genoemd.

Verschillen de gemeentelijke topfunctionarissen onderling in het relatieve aantal als wens genoemde beleidsprocessen? Indien we de verschillende posities in tabel 1 vergelijken, zien we dat burgemeesters en gemeentesecretarissen altijd en wethouders (uitgezonderd in de sector industrie) meestal een hoger percentage beleidsprocessen noemen dan de directeuren Gemeentewerken, hoofden Sociale Zaken en hoofden/ambtenaren Sportzaken. Een mogelijke verklaring hiervoor zou een verschil in oriëntatie op het gemeentelijk beleid tussen 'generalisten' en 'specialisten' kunnen zijn. Generalisten beschikken over een

Tabel 1: Het percentage door de informanten als wens genoemde beleidsprocessen in de drie beleidssectoren

Sector	Totaal genoemd	Burg.	Weth. portef.	Weth. overige	Gem. secr.	Dgw	Hsz	Hoofd/ Ambt. sportzaken
<i>Industrie</i>								
w/p	27	15	11	13	18	14	–	–
(N)	(81)	(81)	(61)	(30)	(11)	(80)	–	–
<i>Zwembaden</i>								
w/p	78	51	50	45	47	43	32	33
(N)	(108)	(108)	(108)	(87)	(19)	(77)	(90)	(15)
<i>Bej.huiscv.</i>								
w/p	67	37	34	24	36	19	27	–
(N)	(63)	(63)	(61)	(46)	(11)	(43)	(63)	–

Toelichting: w/p is het percentage als wens genoemde beleidsprocessen; N is het aantal beleidsprocessen (p) dat genoemd had kunnen worden en waarover het percentage is berekend.

In de eerste kolom is per sector het percentage beleidsprocessen vermeld dat door een of meer informanten in de onderzochte gemeenten in totaal als wens is genoemd (zie Deliëns en Van Goor 1984: 397-398). In de overige kolommen is het percentage als wens genoemde beleidsprocessen vermeld voor de categorieën informanten met verschillende posities in de gemeenten (zie voor de berekening van w/p voor de posities afzonderlijk noot 4).

beter overzicht over hetgeen zich in de gemeente afspeelt en zijn gevoeliger voor politieke of beleidsmatige aspecten van het beleid. De ambtelijke specialisten zijn sterker betrokken bij de dagelijkse uitvoering van specifieke onderwerpen en projecten en missen dientengevolge het zicht op het geheel.

Burgemeester en gemeentesecretaris scoren in alle drie sectoren hoog. Bij de wethouders is (behalve in de sector industrie) het effect van meer of minder rechtstreekse participatie zichtbaar: de portefeuillehouders noemen naar verhouding meer processen dan de overige wethouders. Het effect van de meer of minder rechtstreekse participatie kunnen we bij ambtenaren alleen in de sector zwembaden bekijken. Naar verwachting noemt het hoofd Sociale Zaken beduidend minder vaak beleidsprocessen dan de directeur Gemeentewerken, maar daarentegen noemt hij ongeveer evenveel als de echte specialist op dit beleids-terrein, hoofd/ambtenaar Sportzaken, die verrassend weinig beleidsprocessen als wens noemt.

De voorlopige conclusie na deze eerste toetsing is dat onze verwachtingen maar ten dele worden bevestigd. We vinden tegen onze verwachtingen in verschillen tussen generalisten en specialisten in het relatieve aantal als wens genoemde beleidsprocessen. Wel volgens verwachting treffen we verschillen aan tussen meer en minder directe deelnemers in het relatieve aantal als wens genoemde beleidsprocessen.

Persoonsgebonden kenmerken van informanten. Nu komen de persoonsgebonden kenmerken van de informanten aan de orde: aanwezigheid, geïnvolveerdheid in het beleid en zekerheid van positie.

Aanwezigheid. Aanwezigheid is een voorwaarde voor kennis over gebeurtenissen. Zaken die zich in hun geheel afspelen voor of nadat gemeentelijke topfunctionarissen in functie zijn, zullen door hen dan ook niet of nauwelijks als wens worden genoemd. In tabel 2 wordt het relatieve aantal als wens genoemde beleidsprocessen weergegeven, waarbij de processen gesplitst zijn in drie categorieën: processen die zich (1) geheel voor, (2) geheel of gedeeltelijk tijdens en (3) geheel na de aanwezigheid van een informant hebben afgespeeld.

De (weinige) beleidsprocessen die na iemands vertrek zijn begonnen, worden – zoals te verwachten is – in het geheel niet als wens genoemd. Beleidsprocessen die al afgelopen zijn voordat een informant in functie treedt, worden eveneens in alle drie sectoren beduidend minder vaak (bij industrie zelfs helemaal niet) als wens genoemd dan processen die zich afspelen in de periode dat de informant in functie is. ‘Organisaties’ blijken een betrekkelijk kort geheugen te hebben.

Vervolgens zijn we nagegaan welke informanten processen van voor hun komst noemen. Drie van de vier informanten die een of meer beleidsprocessen van voor hun tijd noemen (een hoofd Sociale Zaken en twee wethouders), blijken voordat ze hun huidige functie kregen al min of meer betrokken te zijn bij het gemeentelijke beleid: het hoofd Sociale Zaken was voordien in een andere functie in het gemeentelijk apparaat werkzaam; de ene wethouder was lid van de gemeenteraad, de andere was actief in allerlei maatschappelijke organisaties in de gemeente. Uit deze resultaten komt nog scherper naar voren dat het al dan niet aanwezig zijn het antwoordgedrag zeer sterk bepaalt.

Gezien het belang van de factor aanwezigheid hebben we nogmaals het relatieve aantal als wens genoemde processen per positie berekend (net zoals in ta-

Tabel 2: Het aantal beleidsprocessen dat zich respectievelijk voor, tijdens en na aanwezigheid van de informant heeft afgespeeld en het percentage daarvan dat als wens is genoemd (per beleidssector)

Sector	Voor		Tijdens		Na		Totaal	
	w/p	(N)	w/p	(N)	w/p	(N)	w/p	(N)
Industrie	0	(11)	14	(249)	0	(3)	14	(263)
Zwembaden	11	(27)	46	(476)	0	(1)	44	(504)
Bej. huisv.	14	(22)	31	(265)	–	–	29	(287)

w/p: percentage als wens genoemde beleidsprocessen;

(N): aantal beleidsprocessen.

Tabel 3: Het percentage als wens genoemde beleidsprocessen van de processen die zich tijdens de aanwezigheid van de informanten hebben afgespeeld (per beleidssector)

Sector	Burg.	Weth. portef.	Weth. overige	Gem. secre.	Dgw	Hsz	Hoofd/ Ambt. sportz.
<i>Industrie</i>							
w/p	16	11	15	20	15	–	–
(N)	(76)	(61)	(27)	(10)	(75)	–	–
<i>Zwembaden</i>							
w/p	52	52	50	50	45	31	42
(N)	(106)	(102)	(76)	(18)	(73)	(89)	(12)
<i>Bej.huisv.</i>							
w/p	38	38	27	36	20	25	–
(N)	(61)	(55)	(41)	(11)	(40)	(57)	–

w/p: percentage als wens genoemde beleidsprocessen;

(N): aantal beleidsprocessen

bel 1), maar nu alleen voor beleidsprocessen die zich tijdens de aanwezigheid van de informant hebben afgespeeld.

De percentages als wens genoemde beleidsprocessen zijn in tabel 3 in de meeste gevallen iets hoger dan in tabel 1. In de sectoren industrie en bejaardenhuisvesting verandert er weinig aan het beeld. Bij zwembaden is het opvallend dat de 'overige' wethouders bijna even hoog scoren als de portefeuillehoudende wethouders. De hoofden/ambtenaren Sportzaken noemen nu bovendien een beduidend hoger percentage beleidsprocessen. Het onverwacht lage percentage uit tabel 1 van deze informanten blijkt het gevolg te zijn van het feit dat zij naar verhouding vrij kort in functie zijn.

De belangrijkste conclusie uit tabel 3 is, dat controle op aanwezigheid een enigszins nivellerend effect heeft. De verschillen tussen de generalisten onderling (burgemeester, wethouder en gemeentesecretaris), die in tabel 1 al betrekkelijk klein waren, nemen verder af, op twee uitzonderingen na (wethouders met portefeuille bij industrie; overige wethouders bij bejaardenhuisvesting). Voorts verandert er weinig. Het verschil tussen generalisten en specialisten in het aantal als wens genoemde beleidsprocessen komt ook nu weer duidelijk naar voren (uitgezonderd industrie). Het verschil in meer en minder directe participatie is bij de wethouders alleen nog aanwezig in de sector bejaardenhuisvesting, bij de ambtenaren komt dit verschil nu juist duidelijk naar voren (sector zwembaden).

Omdat aanwezigheid een duidelijk effect heeft op het relatieve aantal beleidsprocessen dat als wens wordt genoemd, zijn in de navolgende analyses alleen beleidsprocessen opgenomen die zich geheel of gedeeltelijk tijdens de aanwezigheid van de informant hebben afgespeeld. Voorts worden, vanwege de

Tabel 4: Persoonsgebonden kenmerken van informanten en het percentage als wens genoemde beleidsprocessen per sector

Persoons- kenmerken informanten	Sector					
	Industrie		Zwembaden		Bej.huisv.	
	w/p	(N)	w/p	(N)	w/p	(N)
<i>Belang sector</i>						
nee	13	(137)	47	(162)	36	(86)
ja	22	(23)	60	(116)	35	(66)
<i>Houding industr.</i>						
negatief	5	(57)	–	–	–	–
neutraal	17	(29)	–	–	–	–
positief	16	(141)	–	–	–	–
<i>Lidmaatschappen</i>						
nee	15	(219)	46	(425)	31	(177)
ja	10	(30)	53	(51)	31	(88)
<i>Contacten</i>						
weinig	9	(110)	–	–	41	(70)
veel	19	(113)	–	–	34	(86)

w/p: percentage als wens genoemde beleidsprocessen;

(N): aantal beleidsprocessen.

kleine aantallen, gemeentesecretarissen en hoofden en ambtenaren Sportzaken verder buiten beschouwing gelaten.²

Geïnvolveerdheid in het beleid. Geïnvolveerdheid is door ons als volgt gemeten: het belang dat men aan de beleidssector hecht; houding ten opzichte van industrialisatie; participatie in netwerken. Verwacht wordt dat informanten die veel belang aan een sector hechten, een positieve houding hebben en actief participeren in netwerken op het desbetreffende gebied naar verhouding vollediger zijn in het noemen van beleidsprocessen dan informanten voor wie dit niet geldt. De resultaten staan in tabel 4.

Belang heeft in de sectoren industrie en zwembaden het verwachte effect: informanten die veel belang aan de sector zeggen te hechten, noemen naar verhouding meer beleidsprocessen. In de sector bejaardenhuisvesting is dit niet het geval. Informanten met een positieve of neutrale houding tegenover industrialisatie noemen eveneens naar verhouding meer beleidsprocessen in de sector industrie dan informanten met een negatieve houding. Het actief deelnemen aan netwerken laat een wisselend beeld zien, van een systematisch effect op het noemen van beleidsprocessen is evenwel geen sprake.

Houden we vervolgens de positie constant, dan blijkt dat het zojuist geconstateerde effect van belang bij de burgemeesters verdwijnt, maar bij de wethouders duidelijk blijft bestaan (sectoren industrie en zwembaden; de ambtelijke posities zijn niet geanalyseerd).⁷ Het effect van houding tegenover industrialisa-

Tabel 5: Het verschil tussen oudgedienden en de overige informanten in aantal als wens genoemde beleidsprocessen (per beleidssector)

Sector	Oudgedienden		Overigen	
	w/p	(N)	w/p	(N)
Industrie	15	(81)	14	(158)
Zwembaden	48	(155)	46	(291)
Bej. huisv.	30	(94)	31	(160)

w/p: percentage als wens genoemde beleidsprocessen;

(N): aantal beleidsprocessen.

tie blijft bij alle geanalyseerde posities ongewijzigd (burgemeester, wethouder met portefeuille, directeur Gemeentewerken). Belang en houding hebben dus, zij het in wisselende mate, naast sociale positie een zelfstandig effect op het antwoordgedrag van informanten.

Zekerheid van positie. Van 'oudgedienden' wordt wel verondersteld dat zij goed op de hoogte zijn en dat zij niets meer te verbergen of te vrezen hebben, zodat zij vrijuit kunnen praten. Zoals uit tabel 5 blijkt, bestaan er echter in alle drie sectoren geen verschillen tussen oudgedienden en overige informanten in het relatieve aantal als wens genoemde beleidsprocessen.

Vergelijken we oudgedienden en overige informanten onder constanthouding van positie, dan verandert er niets aan dit beeld: in de sectoren industrie en zwembaden zijn er geen of slechts geringe verschillen, in de sector bejaardenhuisvesting treden onregelmatige fluctuaties op tussen oudgedienden en overige informanten.

Contextuele factoren. Drie omgevingskenmerken zijn onderzocht: omvang en groei van de gemeente en portefeuillevverdeling in het college van B & W. We verwachten dat informanten uit grotere of groeiende gemeenten naar verhouding minder beleidsprocessen als wens noemen dan informanten uit kleinere of weinig groeiende gemeenten. Een strikte portefeuillevverdeling zal volgens ons in het algemeen leiden tot het vaker noemen van beleidsprocessen en bovendien tot het relatief vaker noemen van beleidsprocessen door informanten die meer direct deelnemen aan het beleid in de desbetreffende sector.

Omvang heeft in alle drie sectoren het verwachte effect: in kleine gemeenten worden naar verhouding meer beleidsprocessen als wens genoemd dan in grote gemeenten (cijfers niet weergegeven). Groei daarentegen heeft geen systematisch effect op het noemen van beleidsprocessen (cijfers niet weergegeven). In geval van een stringente portefeuillevverdeling wordt inderdaad in alle drie sectoren een iets hoger percentage beleidsprocessen als wens genoemd. Bovendien noemen in de sectoren zwembaden en bejaardenhuisvesting de meer direct be-

trokken deelnemers volgens verwachting relatief meer beleidsprocessen als er sprake is van een duidelijke portefeuilleverdeling. In de sector industrie doet zich dit verschil niet voor (cijfers niet weergegeven).

Omvang heeft primair effect op het relatieve aantal beleidsprocessen dat burgemeesters en ambtenaren als wens noemen, portefeuilleverdeling heeft dit effect vooral op wethouders. Burgemeesters en ambtenaren noemen in bijna alle gevallen naar verhouding meer beleidsprocessen in kleine dan in grote gemeenten: een geringere mate van taakverdeling en een daarmee samenhangende grotere overzichtelijkheid in kleine gemeenten lijken hieraan debet te zijn. Wethouders noemen in geval van een meer stringente portefeuilleverdeling bijna altijd meer beleidsprocessen dan indien daar geen sprake van is. Op de andere posities heeft de mate van portefeuilleverdeling geen systematisch effect. Een mogelijke verklaring hiervoor kan zijn dat een meer stringente portefeuilleverdeling wijst op een duidelijker aandeel van de wethouders in het dagelijks bestuur van de gemeente en daarmee op een grotere kennis van zaken.

Gezien het tegengestelde effect van omvang en portefeuilleverdeling en gezien hun onderlinge samenhang is het interessant om deze twee factoren in combinatie te analyseren.¹²

Tabel 6: Het effect van omvang van de gemeente en portefeuilleverdeling in het college van B & W op het aantal als wens genoemde beleidsprocessen (per beleidsector)

Positie/ portefeuille- verdeling	Sector											
	Industrie				Zwembaden				Bej.huisv.			
	Omvang		Omvang		Omvang		Omvang		Omvang		Omvang	
	klein	groot	klein	groot	klein	groot	klein	groot	klein	groot	klein	groot
<i>Burg.</i>												
wel verd.	55	(11)	13	(24)	67	(24)	42	(26)	38	(8)	33	(15)
geen verd.	10	(20)	5	(21)	50	(32)	50	(24)	47	(19)	32	(19)
<i>Weth. pf.</i>												
wel verd.	29	(7)	16	(25)	70	(23)	53	(32)	25	(8)	50	(16)
geen verd.	0	(15)	7	(14)	46	(26)	38	(21)	29	(14)	41	(17)
<i>Weth. ov.</i>												
wel verd.	33	(3)	20	(5)	77	(13)	53	(19)	0	(2)	18	(11)
geen verd.	0	(5)	14	(14)	37	(27)	47	(17)	57	(14)	7	(14)
<i>Dgw</i>												
wel verd.	18	(11)	12	(26)	47	(15)	36	(14)	33	(6)	43	(7)
geen verd.	15	(20)	17	(18)	48	(25)	47	(19)	0	(12)	20	(15)
<i>Hsz</i>												
wel verd.	–	–	–	–	37	(19)	8	(25)	50	(8)	18	(17)
geen verd.	–	–	–	–	58	(24)	24	(21)	19	(16)	25	(16)

Toelichting: de cijfers in de tabel zijn de percentages als wens genoemde beleidsprocessen (w/p); tussen haakjes is het aantal beleidsprocessen vermeld (N).

In tabel 6 zien we dat burgemeesters en wethouders (portefeuillehouders en overige) in de sectoren industrie en zwembaden opvallend veel beleidsprocessen noemen in kleine gemeenten mét portefeuillevverdeling. Omvang en portefeuillevverdeling versterken hier elkaars effect. In de sector bejaardenhuisvesting daarentegen is geen sprake van een dergelijk duidelijk en consistent patroon. Opvallend is ook dat omvang en portefeuillevverdeling samen geen duidelijk, systematisch en consistent patroon van effecten laten zien in het geval van de ambtenaren.

Het is op basis van onze analyse duidelijk dat contextuele factoren leiden tot een differentiatie in het antwoordgedrag van informanten in een zelfde sociale positie. Ons onderzoek bevestigt de betekenis van de factor omvang van het onderzochte sociale systeem, die ook in eerder onderzoek is aangetoond. Daarnaast blijkt ook de mate van taakverdeling tussen wethouders, zoals die tot uitdrukking komt in een meer of minder stringente portefeuillevverdeling, van betekenis te zijn.

Controle op kenmerken van beleidsprocessen. Constanthouding van de proceskenmerken leidt nergens tot duidelijk andere uitkomsten. De verschillen naar sociale positie, persoonsgebonden kenmerken en context, die in het voorgaande zijn aangetoond, ondergaan geen of geen systematische en consistente veranderingen.

5. Samenvatting en discussie

In dit onderzoek hebben wij de invloed van sociale positie op de mate van volledigheid van en vertekening in het antwoordgedrag van informanten onderzocht en wel bij de *opsporing* van zoveel mogelijk alle voor onderzoek relevante groepsactiviteiten en gebeurtenissen. Meer specifiek hebben wij nagegaan of de bekleiders van een aantal topposities in middelgrote Nederlandse gemeenten (burgemeesters, wethouders, hoofdamtbenaren) verschillen in de mate van volledigheid van en vertekening in het noemen van beleidsprocessen als wens op een drietal beleidsterreinen.

Ons uitgangspunt is geweest dat de positie van de informant in de gemeentelijke organisatie in belangrijke mate zijn deelname aan de gemeentelijke besluitvorming bepaalt. Deelname aan de besluitvorming heeft gevolgen voor de kennis over en perceptie van het beleid, die op hun beurt weer van invloed zijn op de hoeveelheid en de aard van de informatie die een sleutelinformant kan en wil verstrekken.

Sociale positie blijkt inderdaad van invloed te zijn op de mate van volledigheid in het antwoordgedrag van informanten. Generalisten (burgemeesters, wethouders, gemeentesecretarissen) noemen naar verhouding meer beleidsprocessen als wens dan specialisten (ambtenaren). Bekleiders van posities die op ba-

sis van hun taakomschrijving meer direct bij een beleidssector zijn betrokken, noemen meer beleidsprocessen dan degenen die er minder direct bij betrokken zijn.

Naast en onafhankelijk van sociale positie blijkt ook een aantal andere factoren effect te hebben op de mate van volledigheid in het noemen van beleidsprocessen. In de eerste plaats geldt dit voor enkele persoonsgebonden kenmerken van de informanten: aanwezigheid (al dan niet in functie zijn gedurende de gehele onderzochte periode) en geïnvolveerdheid in het beleid (het belang dat aan de onderzochte beleidssectoren wordt gehecht en houding tegenover industrialisatie). De verschillen die hierdoor tussen bekleeders van een zelfde positie ontstaan, zijn soms vrij groot. Opvallend is dat participatie in netwerken (lidmaatschappen en contacten) en zekerheid van positie (is men een oudgediende of niet) daarentegen geen effect op het antwoordgedrag hebben. In de tweede plaats zorgen twee contextuele kenmerken (omvang van de gemeente en de mate waarin van een meer of minder stringente portefeuilleverdeling sprake is) voor een, soms aanzienlijke, differentiatie in het antwoordgedrag van bekleeders van dezelfde posities. Groei van de gemeente is niet van betekenis.

Sociale positie en de andere geanalyseerde factoren leiden daarentegen niet tot systematische *verschillen in vertekening* in de antwoorden van verschillende categorieën topfunctionarissen: zij noemen soortgelijke beleidsprocessen (in termen van meer of minder 'gunstige' kenmerken van deze processen).

Welke conclusies kunnen nu op basis van ons onderzoek worden geformuleerd?

Om te beginnen kunnen we constateren dat voor het opsporen van gebeurtenissen standaardisering aan de hand van sociale positie alleen geen garantie biedt voor vergelijkbare uitkomsten van de materiaalverzameling in verschillende organisaties of gemeenschappen. Onder invloed van persoonsgebonden en contextuele factoren treden tussen bekleeders van een en dezelfde positie vrij aanzienlijke verschillen op in de *volledigheid* van de verstrekte informatie.

In aansluiting hierop kunnen we ons afvragen of sociale positie ten opzichte van andere factoren meer of juist minder van betekenis is voor de opsporing van gebeurtenissen en processen. Ons materiaal stelt ons niet in staat om daarover vergaande conclusies te trekken, maar enkele opmerkingen kunnen we wel maken. Daartoe is het noodzakelijk om ook de resultaten van Deliëns en Van Goor (1984) in de beschouwing te betrekken. Uit dat onderzoek weten we dat kenmerken van de onderzochte gebeurtenissen (beleidssector, gemeentelijke beleidsprocessen) leiden tot grote retrospectieve vertekeningen. Uit ons onderzoek weten we nu ook dat de vertekeningen die in dat onderzoek zijn aangetoond, bij alle informanten gelijkelijk optreden, ongeacht sociale positie, persoonsgebonden kenmerken en context. Onze indruk is dat het gecombineerde effect van de kenmerken van de gebeurtenissen op het vermogen en de bereid-

willigheid tot informatieverschaffing door informanten dan ook verreweg het grootst is. Vermoedelijk zijn het voorts vooral de contextuele variabelen, die tot belangrijke variatie in het antwoordgedrag van informanten leiden. Dit zou betekenen dat verschillen in de mate van volledigheid bij het opsporen van gebeurtenissen vooral worden bepaald door factoren waarover de onderzoeker niet of nauwelijks controle heeft!

Voorgesteld is wel om te controleren en te corrigeren voor vertekeningen die door persoonsgebonden en contextuele factoren worden veroorzaakt in het antwoordgedrag van informanten (Seidler 1974, zie voorts ook McGranahan 1976, Seidler 1976, Phillips 1981). Ons onderzoek maakt duidelijk dat pogingen in die richting geen oplossing bieden voor het probleem van de (on)volledigheid van de gegeven antwoorden. Zolang men niet de 'ware' antwoorden kent (en daarmee de mate van volledigheid van de gegeven antwoorden), kan men alleen controleren en corrigeren voor verschillen in *vertekening*. In ons onderzoek blijkt nu juist dat *verschillen* in vertekening (in het noemen van beleidsprocessen naar beleidssector en naar meer en minder 'gunstige' kenmerken) naar sociale positie, of andere relevant te achten factoren, geen prominente rol spelen. De mogelijkheden om met name te corrigeren voor het sterke effect van kenmerken van de onderzochte gebeurtenissen op het antwoordgedrag lijken dan ook gering.

Gebleken is dat de bekleders van geen enkele positie alle gemeentelijke beleidsprocessen noemen, de mate van onvolledigheid is steeds aanzienlijk. Evenmin noemen zij net zo veel beleidsprocessen als door alle informanten in de gemeenten in totaal zijn genoemd. Dit laatste houdt in dat informanten met verschillende posities deels verschillende beleidsprocessen noemen, ze vullen elkaar tot op zekere hoogte aan. Het is duidelijk dat voor het opsporen van alle voor onderzoek relevante gebeurtenissen over een bepaalde periode met één informant per onderzochte organisatie of gemeenschap doorgaans niet zal kunnen worden volstaan. Naar aanleiding van deze uitkomst kan men zich afvragen *hoeveel* informanten men nodig heeft, maar vooral ook welke *combinatie* van informanten de beste resultaten oplevert. Twijfelachtig blijft overigens in hoeverre het interviewen van een groter aantal informanten ook tot de opsporing van *alle* relevante gebeurtenissen leidt. De kans is groot dat onder invloed van vertekeningen die bij alle typen informanten gelijkelijk werkzaam zijn, een toename in het aantal informanten op een gegeven ogenblik niet tot het opsporen van nog meer nieuwe gebeurtenissen leidt, maar tot het steeds weer noemen van dezelfde zaken.

Op basis van ons onderzoek kunnen vraagtekens worden geplaatst bij de grote betekenis die men met het oog op standaardisatie van metingen en vergelijkbaarheid van verkregen resultaten wel hecht aan sociale positie als criterium voor de selectie van informanten. Andere factoren die tot onvolledigheid in en

vertekening van het antwoordgedrag van informanten leiden, zijn waarschijnlijk van groter belang. Deze factoren (zoals kenmerken van de onderzochte gebeurtenissen en van de context) zijn door de onderzoeker evenwel slecht te manipuleren. Dit betekent overigens niet dat geen pogingen in het werk zouden moeten worden gesteld om het meetinstrument 'sleutelinformanten', waar mogelijk, te verbeteren. Door een groter aantal sleutelinformanten te interviewen en daarbij zorgvuldig aandacht te besteden aan hun verdeling over het onderzochte sociale systeem, zijn wellicht betere resultaten te behalen. Nader, systematisch onderzoek is op dit punt geboden. Duidelijk is echter dat ook dan het interviewen van sleutelinformanten zijn beperkingen blijft houden. Het nut van deze methode ligt niet in het gebruik ervan als exclusief meetinstrument (zoals in de laatste decennia onder sociologen meer en meer gebruik wordt), maar als *onderdeel* van een materiaalverzamelingsstrategie waarin ook andere methoden, zoals documentenstudie, worden toegepast.

Noten

1. Een tweede belangrijke bron voor vertekeningen in de verkregen informatie, te weten de wijze van interviewen (kenmerken van interviewer, wijze van ondervragen en interviewsituatie), blijven in het door ons geschetste model buiten beschouwing.

2. *Tablel*: aantal informanten naar positie, per sector.

sector	burg.	weth. port.	weth. overige	gem. seccr.	dgw	hsz	hoofd/ ambt. sport
industrie	33	27	10*	5	32	—	—
zwembaden	44	41	35*	6	31	37*	4
bej. huisv.	33	35	22*	6	22	33	—

* niet direct betrokken bij deze sector.

Burg. = burgemeester; weth. port. = wethouder met het betreffende beleidsterrein in zijn portefeuille; weth. overige = overige wethouders; gem.seccr. = gemeentesecretaris; dgw = directeur gemeentewerken; hsz = hoofd sociale zaken; hoofd/ambt. sport = hoofd of ambtenaar sportzaken.

In de analyse van een sector zijn alleen gemeenten (en de informanten daaruit) opgenomen waarin zich ten minste één beleidsproces heeft afgespeeld. Dit zijn 33 (industrie en bejaardenhuisvesting), respectievelijk 44 gemeenten (zwembaden).

Iemand is alleen als informant over een beleidssector beschouwd als hem expliciet naar de sector is gevraagd. Ook is iemand niet als informant beschouwd als hij in antwoord op een daartoe strekkende vraag duidelijk te kennen geeft niets over een sector te weten. Dit laatste komt vier keer voor, het betreft in alle gevallen ambtenaren.

Drie 'overige' ambtenaren zijn door ons in dit onderzoek buiten beschouwing gelaten.

3. Niet alleen de 'eigen beleidswensen' van de informanten zijn door ons gecodeerd, maar ook de 'beleidswensen van anderen' die door hen werden genoemd. Deze 'beleidswensen van anderen', waar tegenover de betrokken informanten een neutrale dan wel afwijzende houding aannamen, vormen twaalf procent van de in totaal 808 beleidswensen.

4. De volgende procedure is hierbij gehanteerd. Voor elke informant is het *maximale* aantal beleidsprocessen in een sector vastgesteld dat door hem als wens genoemd zou kunnen worden. Sommering levert het totale (dat wil zeggen maximaal als wens te noemen) aantal beleidsprocessen per categorie informanten op. Vervolgens is per informant het aantal beleidsprocessen vastgesteld dat *feitelijk* door hem als wens is genoemd. Door sommering verkrijgen we het totale aantal wensen (dat wil zeggen als wens genoemde beleidsprocessen) per categorie informanten. Deling van het totale aantal wensen door het totale (maximale) aantal beleidsprocessen ($\times 100$) levert (per categorie informanten) het percentage beleidsprocessen dat als wens is genoemd.

5. De volgende procedure is gehanteerd. Voor elke informant is voor het maximale aantal beleidsprocessen in een sector dat door hem genoemd zou kunnen worden de verdeling over meer en minder 'gunstige' kenmerken vastgesteld (zoals succesvol en mislukt, of recent en niet recent beëindigd). Sommering levert de totale aantallen beleidsprocessen met meer en minder 'gunstige' kenmerken per categorie informanten op. Vervolgens is per informant het aantal beleidsprocessen met meer en minder 'gunstige' kenmerken die feitelijk door hem als wens zijn genoemd, vastgesteld. Door sommering verkrijgen we de totale aantallen wensen met meer en minder 'gunstige' kenmerken per categorie informanten. De percentages beleidsprocessen met meer en minder 'gunstige' kenmerken kunnen vervolgens tussen de verschillende categorieën informanten worden vergeleken.

6. De indeling in portefeuillehouders en 'overige' wethouders is per beleidssector uitgevoerd. De portefeuille Openbare Werken is gezien de aard van de beleidsprocessen (bestemmingsplannen en accommodaties) als relevant voor alle drie beleidssectoren beschouwd. Daarnaast zijn de portefeuilles sport, recreatie en zwemgelegenheid als relevant voor de sector zwembaden beschouwd en de portefeuilles bejaardenzorg, volkshuisvesting, woningbouw en -toewijzing als relevant voor de sector bejaardenhuisvesting.

7. Belang is als volgt geoperationaliseerd: 'Zoudt u kunnen zeggen welke drie beleidssectoren het meest uw aandacht verdienen?' Deze vraag is alleen aan burgemeesters en wethouders gesteld.

8. Gevraagd is: 'Hoe staat u ten opzichte van een verdergaande industrialisatie in deze streek of plaats?' Een aantal informanten geeft een verschillend antwoord voor streek en woonplaats. Hier is steeds uitgegaan van het antwoord voor de eigen woonplaats (zie nader Van Goor 1979). Deze vraag is gesteld aan burgemeesters, een deel van de wethouders (vooral aan degenen met portefeuille Openbare Werken) en directeuren Gemeentewerken.

9. Verschillen in participatie in netwerken in de drie sectoren zijn vastgesteld aan de hand van lidmaatschappen en van contacten. In het eerste geval is gevraagd naar lidmaatschappen van en bestuursfuncties in plaatselijke, regionale of landelijke organisaties of stichtingen op het gebied van industrie, zwemgelegenheid en bejaardenzorg. In het tweede geval is gevraagd naar contacten met organisaties op economisch terrein (sector industrie) of op het gebied van maatschappelijke zorg en welzijn (sector bejaardenzorg). Er is niet gevraagd naar contacten op het terrein van de zwemgelegenheid.

10. Onder oudgedienden worden verstaan: wethouders die ten tijde van het interview niet meer in functie waren; burgemeesters en hoofdamttenaren die op dat tijdstip niet meer in functie of ouder dan 57 jaar waren.

11. Of er sprake is van een meer of minder stringente portefeuilleverdeling is bepaald aan de hand van spontane opmerkingen hierover van burgemeesters en wethouders (zie nader Van Goor 1988: 87-88 en 275).

12. In gemeenten met een laag inwonertal bestaat doorgaans geen portefeuilleverdeling ($r = .309$, $p = .01$, N informanten = 224).

Geraadpleegde literatuur

- Back, K.W., The well-informed informant, *Human Organization*, 14, 4 (Winter 1956): 30-33.
- Bleek, W., *Achter de coulissen. Antropologisch veldwerk in Ghana*. Assen/Amsterdam 1978.
- Bradburn, N.M., L.J. Rips en S.K. Shevell, Answering autobiographical questions: The impact of memory and inference on surveys, *Science*, 236, 4798 (10 april 1987): 157-161.
- Campbell, D.T., The informant in quantitative research, *American Journal of Sociology*, 60 (1955): 339-342.
- Dean, J.P., R.L. Eichhorn en L.R. Dean, Observation and interviewing. In: J.T. Doby (red.), *An Introduction to Social Research*, Second Edition. New York 1967: 274-304.
- Deliens, L., en H. van Goor, Retrospectieve vertekeningen in interviews: Een empirisch onderzoek naar het gebruik van interviews bij het opsporen van beleidsprocessen uit het recente verleden. *Sociologische Gids*, 31 (1984): 390-411.
- Freeman, L.C., A.K. Romney en S.C. Freeman, Cognitive structure and informant accuracy, *American Anthropologist*, 89 (1987): 310-325.
- Goor, H. van, Veranderingen in de houding tegenover industrialisatie onder Nederlandse burgemeesters, 1969-1975, *Sociologische Gids*, 26 (1979): 493-509.
- Goor, H. van, *Democratie of bureaucratie? Een empirische studie naar verschillen in invloed tussen politieke en ambtelijke topposities in Nederlandse gemeenten*. Assen/Maastricht 1988.
- Goor, H. van, en N.Y. Kuiper, Vooronderstellingen in het onderzoek naar retrospectieve vertekeningen in interviews, *Sociologische Gids*, 36 (1989): 118-130.
- Houston, M.J., en S. Sudman, A methodological assessment of the use of key informants, *Social Science Research*, 4 (1975): 151-164.
- Hyman, H.H., G.N. Levine en C.R. Wright, Studying expert informants by survey methods: a cross-national inquiry, *Public Opinion Quarterly*, 31 (1967): 9-26.
- Lofland, J., *Analyzing Social Settings. A Guide to Qualitative Observation and Analysis*. Belmont, Cal. 1971.
- McGranahan, D.A., Correcting for informant bias, *American Sociological Review*, 41 (1976): 176-179.
- Merton, R.K., Selected problems of field work in the planned community, *American Sociological Review*, 12 (1947): 304-312.
- Phillips, L.W., Assessing measurement error in key informant reports: a methodological note on organizational analysis in marketing, *Journal of Marketing Research*, 18 (1981): 395-415.
- Poggie, J.J. Jr., Toward quality control in key informant data, *Human Organization*, 31 (1972): 23-30.
- Seidler, J., On using informants: A technique for collecting quantitative data and controlling measurement error in organization analysis, *American Sociological Review*, 39 (1974): 816-831.
- Seidler, J., Reply to McGranahan, *American Sociological Review*, 41 (1976): 179-181.
- Wagenaar, W.A., My memory: A study of autobiographical memory over six years, *Cognitive Psychology*, 18 (1986): 225-252.
- Young, F.W., en R.C. Young, Key informant reliability in rural Mexican villages, *Human Organization*, 20 (1961): 141-148.
- Zelditch, M. Jr., Some methodological problems of field studies, *American Journal of Sociology*, 67 (1961/62): 566-576.